

Operativni sistemi

- Upravljanje memorijom -

Prof. dr Dragan Stojanović

Katedra za računarstvo
Univerzitet u Nišu, Elektronski fakultet

Literatura

- ✿ *Operating Systems: Internals and Design Principles*, edition, W. Stallings, Pearson Education Inc., 7th – 2012, (5th -2005, 6th - 2008, 8th – 2014 , 9th – 2017)

- ✦ <http://williamstallings.com/OperatingSystems/>
- ✦ <http://williamstallings.com/OperatingSystems/OS9e-Student/>

- ✿ **Poglavlje 7: Upravljanje memorijom**

Sistem za upravljanje memorijom

✚ Osnovne funkcije:

- ✚ **Evidencija** slobodnih i zauzetih delova memorije u multiprogramskom sistemu
- ✚ **Dodela** (alociranje) memorije procesima po potrebi
 - Kontinualna dodela memorije
 - Nekontinualna dodela memorije
- ✚ **Oslobađanje** (deallociranje) memorije kada procesima više nije potrebna
- ✚ **Upravljanje zamenom** (*swapping*) sadržaja između glavne memorije i diska kada glavna memorija nije dovoljna da smesti sve procese

Zahtevi upravljanja memorijom

❁ Relokacija

- ❁ Proces se može smestiti počev od bilo koje memorijske adrese, po potrebi premestiti na disk i ponovo vratiti u memoriju počev od nove memorijske adrese. Memorijske reference moraju da se prevedu u stvarne, fizičke memorijske adrese.

❁ Zaštita memorije

- ❁ Zaštita pristupa memorijskom prostoru jednog procesa od strane drugog procesa, kao i zabrana pristupa memorijskom prostoru OS.

❁ Zajedničko korišćenje memorije

- ❁ Svaki mehanizam zaštite mora biti fleksibilan da obezbedi zajedničko korišćenje istog dela glavne memorije.

❁ Logička organizacija

- ❁ Linearni adresni prostor sastavljen od sekvence bajtova ili reči
- ❁ Podela programa u module koji mogu biti kompajlirani nezavisno

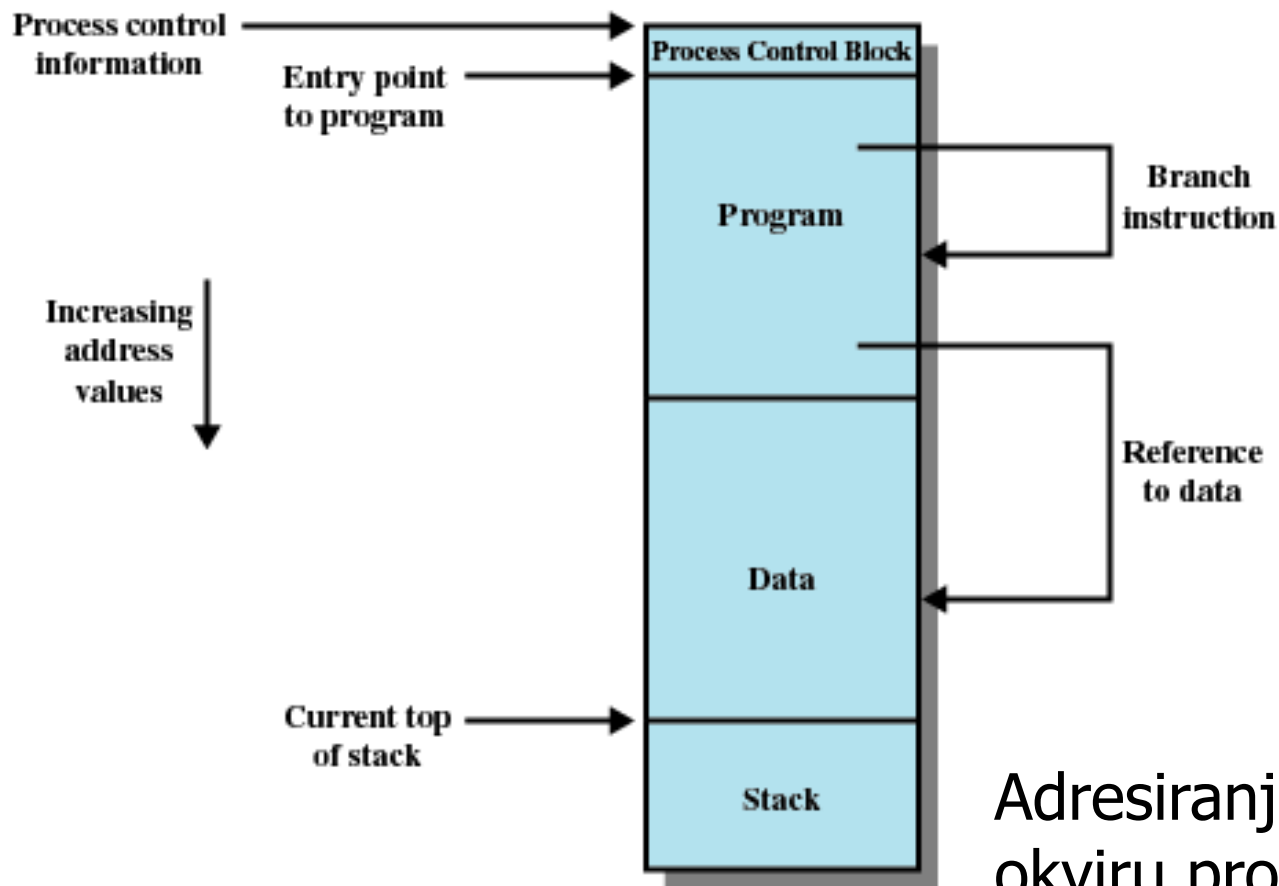
❁ Fizička organizacija

- ❁ Dva nivoa: glavna i sekundarna memorija

Upravljanje memorijom

Operativni sistemi

Memorijska slika procesa

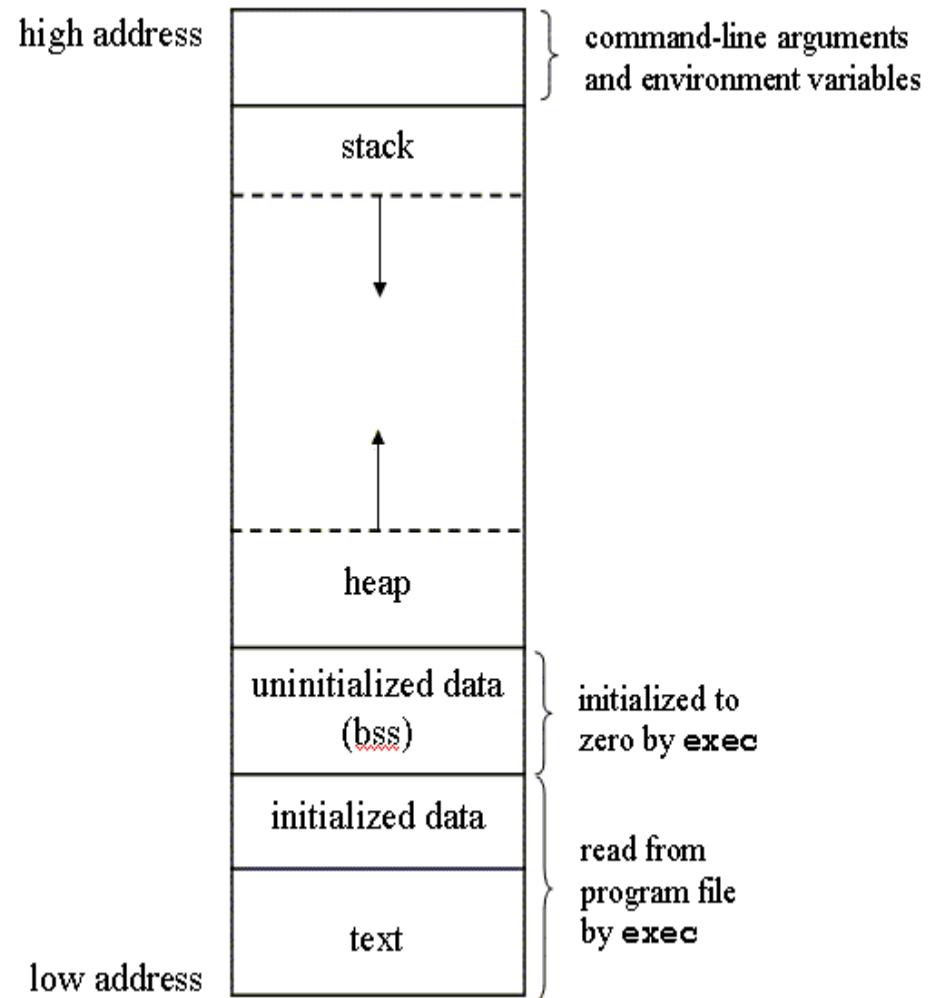

- Programski kod
- Podaci
- Stek
- PCB

Adresiranje memorije u okviru procesa

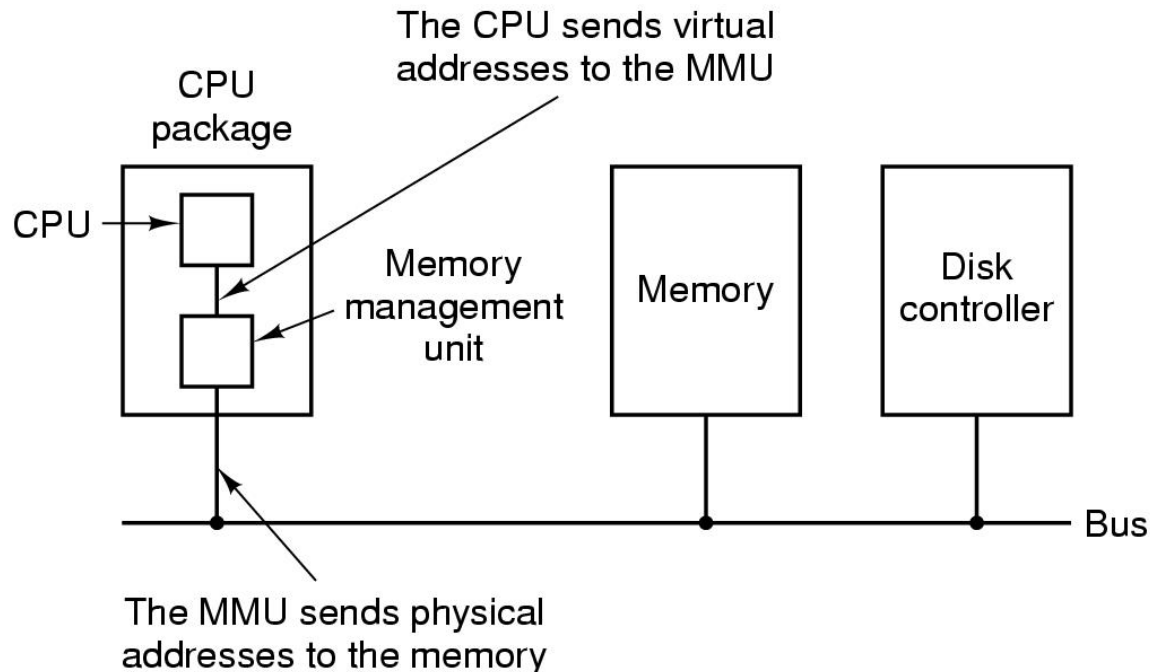
Memorijska slika procesa (detaljnije)

- ✚ Izvršna datoteka se u određenom formatu procesa (*exe, obj, elf,...*) nalazi na sekundarnoj memoriji.
- ✚ Ova datoteka sadrži **programski kôd**, **podatke** koji su neophodni za izvršenje programa i informacije koje su neophodne OS-u da bi smestio taj program u memoriju i da bi ga izvršio.
- ✚ **Memorijska slika procesa**
 - ❑ Programski kod (*code, text*)
 - ❑ Podaci (inicijalizovani, neinicijalizovani, dinamički (*heap*))
 - ❑ Stek

Memory Management Unit (MMU)

- ❖ **MMU** (*Memory Management Unit*) – hardverska komponenta, obično na CPU čipu koja vrši transformisanje logičke (virtuelne) adrese u fizičku adresu
- ❖ Korisnički procesi rade sa logičkim (virtuelnim) adresama, oni nikad “ne vide” realne, fizičke adrese

Proširenje memorije prostorom na disku

✚ *Overlay*

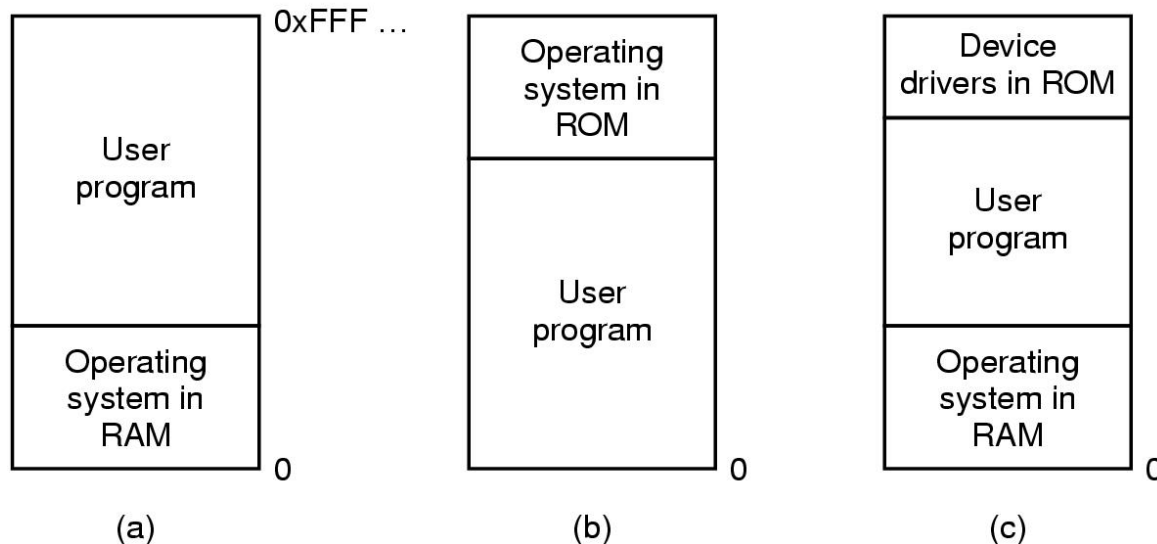
- ✚ Neophodan kada je proces veći od veličine memorije koja mu je dodeljena
- ✚ U memoriji su smešteni samo instrukcije i podaci procesa koji su neophodni u tekućem izvršavanju procesa
- ✚ Nepotrebni delovi procesa (overlay-i) se prebacuju na disk, a potrebni overlay-i se smeštaju u oslobođen deo memorije
- ✚ Aplikacioni programer je određivao delove programa koji će predstavljati overlay-e i redosled njihovog smeštanja u memoriju
- ✚ Primer: dvo-prolazni prevodilac (assembler)

✚ *Swap-ovanje*

- ✚ Ceo proces može biti privremeno prebačen na disk i po potrebi opet smešten u memoriju da bi se nastavilo njegovo izvršavanje
- ✚ Mora biti obezbeđen direktan pristup swap području na disku
- ✚ Glavni problem je vreme utrošeno sa transfer memorijskih slika procesa
- ✚ Modifikovane verzije swapovanja mogu se naći na savremenim OS: UNIX, Linux, Windows, itd.

Monoprogramiranje

- ✱ Najjednostavnija šema za upravljanje memorijom
- ✱ Samo jedan proces (program) može da se izvršava i bude u memoriji i on deli memoriju sa operativnim sistemom
 - Korišćen na *mainframe* računarima i mini-računarima
 - Na nekim *palmtop* računarima i ugrađenim računarskim sistemima
 - Na prvim personalnim računarima (MS DOS) gde je deo OS bio smešten u ROM u obliku BIOS (*Basic Input Output System*)

Upravljanje memorijom
Operativni sistemi

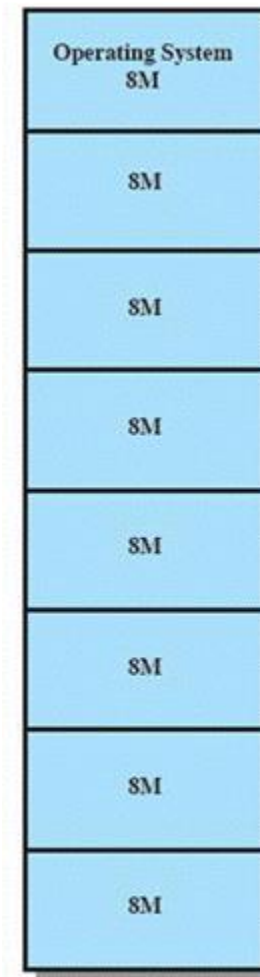

Podela (particionisanje) memorije

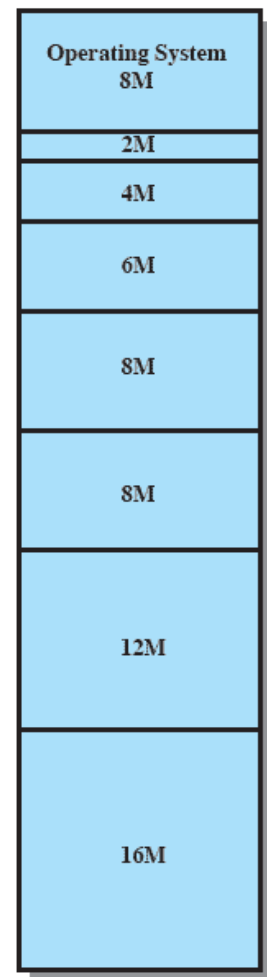
- ✿ Raniji načini upravljanja memorijom
 - ✦ Pre razvoja koncepta virtuelne memorije
 - ✦ Danas se uglavnom ne koristi osim u ugrađenim/mobilnim računarima
- ✿ Dve tehnike
 - ✦ Fiksna podela (particionisanje) memorije
 - ✦ Dinamička podela (particionisanje) memorije

Fiksna podela memorije (1)

- Memorija je podeljena na **fiksne particije** pri startovanju sistema
- Particije mogu biti iste ili različitih veličina
- Procesima se dodeljuje memorijska particija veća od zahtevane
 - Proces veći od najveće dostupne particije mora da se deli u module i primenjuje tehnika **overlay**
 - Interna fragmentacija** - Preostali deo particije se ne evidentira kao slobodan i ne može se dodeliti nijednom procesu

(a) Equal-size partitions

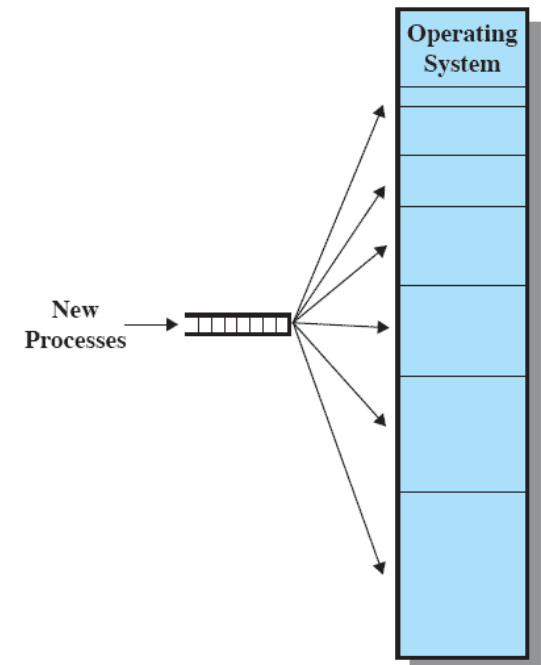
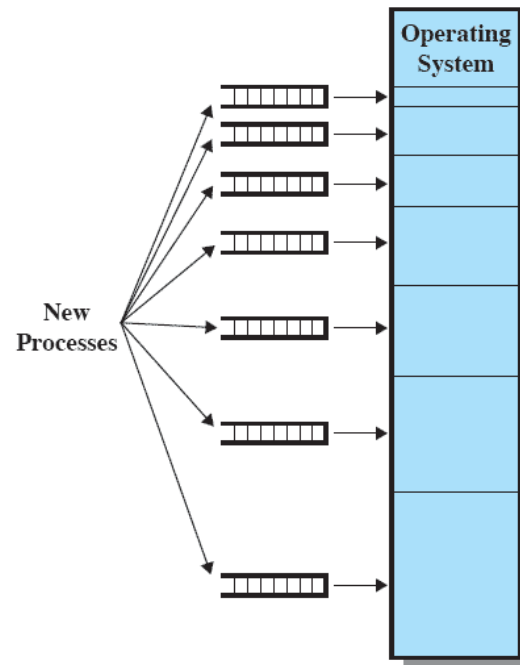

(b) Unequal-size partitions

Fiksna podela memorije (2)

Algoritam raspoređivanja

- Proces se smešta u red čekanja na odgovarajuću particiju u skladu sa zahtevom – nepovoljno ako veća particija bude oslobođena (a)
- Proces se smešta u jedinstveni red čekanja – čim se oslobodi particija biva dodeljena prvom procesu od početka reda kome odgovara (b)

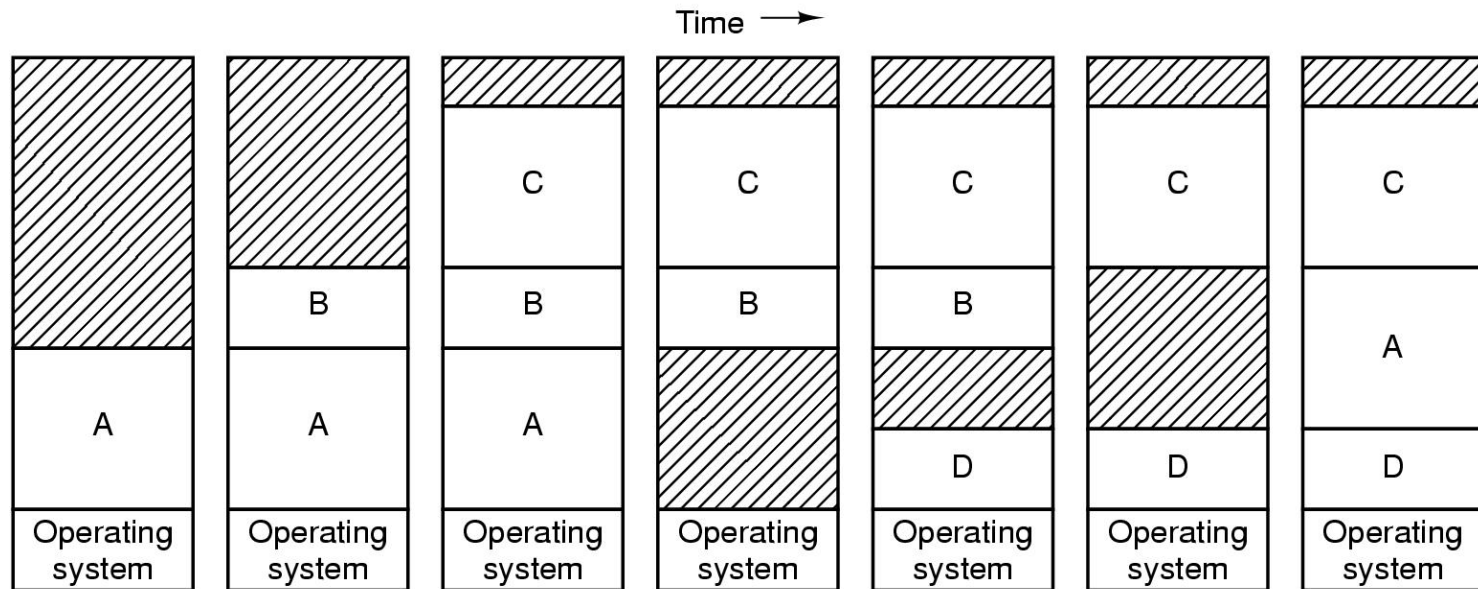

Problemi fiksne podele memorije

- ✿ Broj aktivnih procesa je ograničen sistemom
 - ✦ Ograničen pre-determinisanim brojem fiksnih memorijskih particija
- ✿ Veliki broj veoma malih procesa neće efikasno koristiti memoriju
 - ✦ U oba slučaja, sa jednakim i nejednakim particijama

Dinamičko deljenje na particije (1)

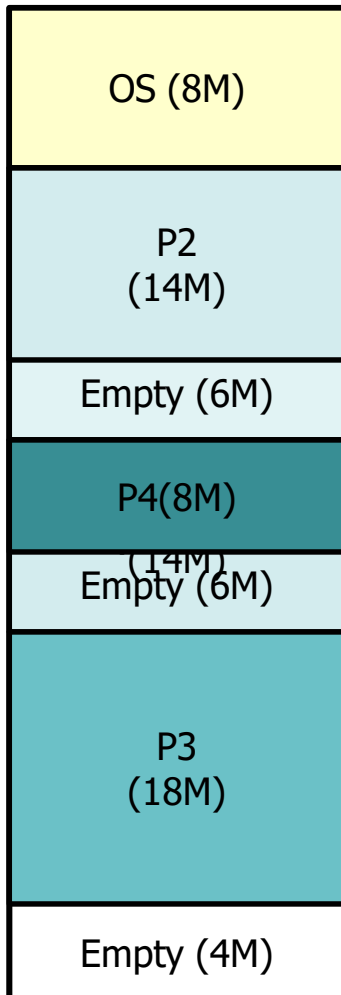
- ✚ Broj memorijskih particija, njihova veličina i stanje (slobodna, zauzeta) se menjaju sa aktiviranjem i završavanjem procesa – dinamički (IBM OS/MVT)
- ✚ Povećava iskorišćenost memorije, ali usložnjava dodelu i oslobađanje memorije, kao i evidenciju slobodnog i zauzetog memorijskog prostora

Upravljanje memorijom

Operativni sistemi

Dinamičko deljenje na particije (2)

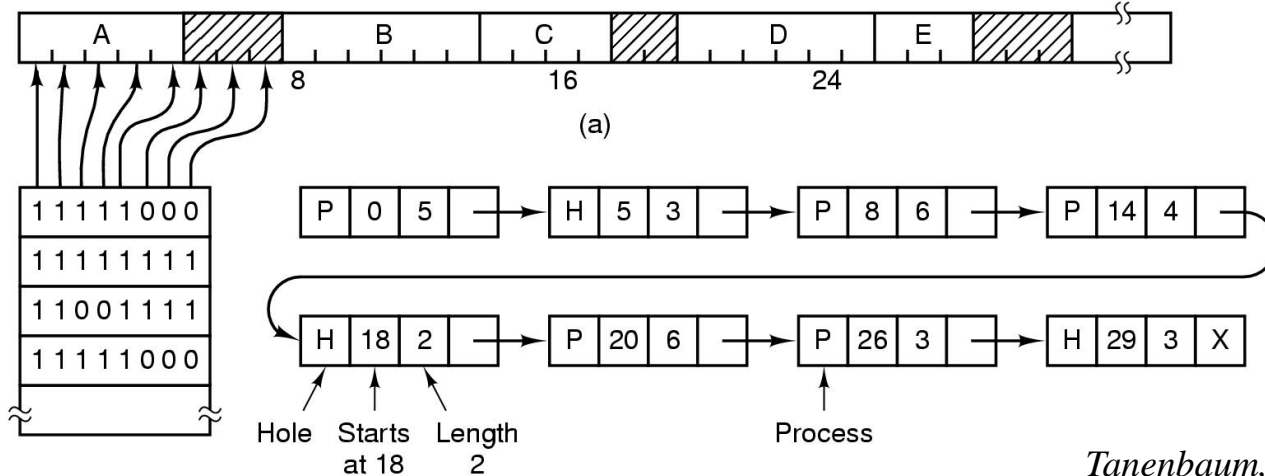

- ❖ **Eksterna fragmentacija** – Ukupna veličina slobodnih particija je dovoljna za smeštanje određenog procesa, ali je nekontinualna u memorijskom prostoru.
- ❖ Rešenje je **kompakcija** (sažimanje) – prebacivanje memorijskih delova procesa prema jednom kraju adresnog prostora
 - ❖ Zahteva mnogo procesorskog vremena

Dinamičko deljenje na particije (3)

✿ Evidencija slobodnih i zauzetih memorijskih particija

- ✿ **Bitmapa** – memorija je podeljena na alokacione jedinice od nekoliko reči do nekoliko KB: 0 – slobodna, 1 – zauzeta
 - Za proces koji zahteva k memorijskih jedinica, neophodno je pretražiti bitmapu za k sukcesivnih 0
- ✿ **Lančana lista** – elementi lančane liste sadrže oznaku da li se radi o procesu ili slobodnoj particiji, početnu adresu, veličinu i link
 - Moguće su odvojene liste za procese i slobodne particije ili ulančavanje samih slobodnih particija

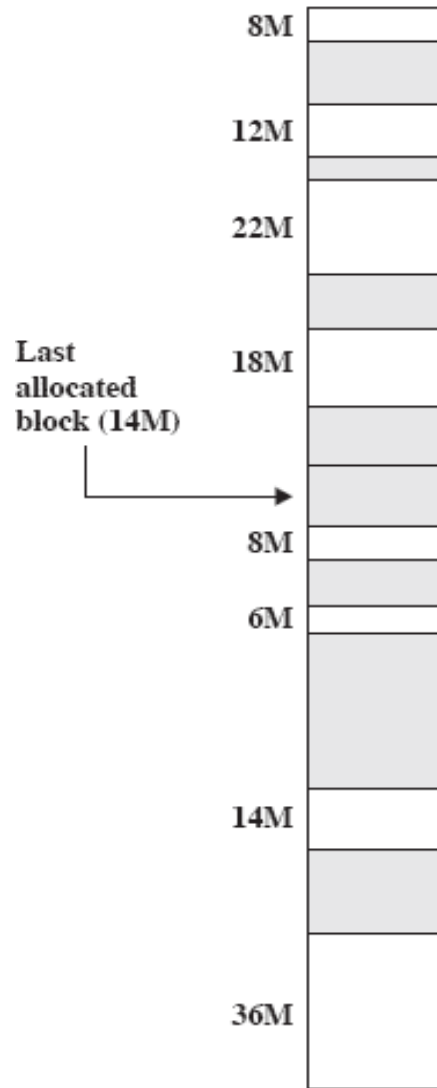
Tanenbaum, 2008

Algoritmi dodele dinamičkih particija

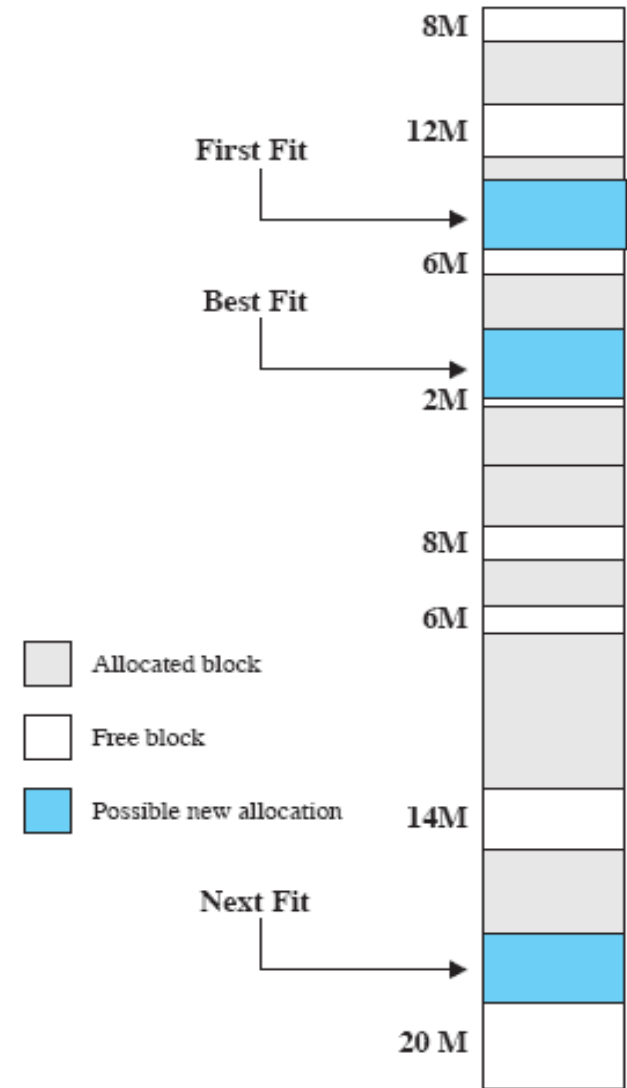
- ✚ **First fit** (Prvo poklapanje, prvi odgovarajući) – Pretražuje sve slobodne particije dok ne nađe dovoljno veliku, koja se deli na dva dela, jedan zauzima proces, a drugi deo ostaje kao slobodna particija
 - ✚ Jednostavno ukрупnjavanje susednih particija
- ✚ **Next fit** (Sledeće poklapanje, sledeći odgovarajući) – Kao i prethodni, ali pretraživanje započinje od adrese gde je nadjena prethodna slobodna particija
- ✚ **Best fit** (Najbolje poklapanje, najbolje odgovarajući) – Pretražuje sve particije dok ne nađe najmanju odgovarajuću particiju
 - ✚ Sporiji algoritam, jer zahteva pretraživanje cele liste osim ako je sortirana po veličini particija)
 - ✚ Generiše puno malih slobodnih particija (eksterna fragmentacija)
- ✚ **Worst fit** (Najgore poklapanje, Najgore odgovarajući) – Uzima najveću odgovarajuću particiju sa ciljem da preostali deo bude dovoljno velik da bi bio upotrebljiv
- ✚ **Quick fit** (Brzo poklapanje) – Organizuje posebne liste za particije određenih veličina (4KB, 8KB, 12KB, itd.) i eventualno binarno stablo u kome su čvorovi glave lančanih listi elemenata kojima se definišu particije odgovarajuće veličine

Alokacija dinamičkih particija

- Primer sadržaja memorije pre i nakon alokacije bloka od 16MB

(a) Before

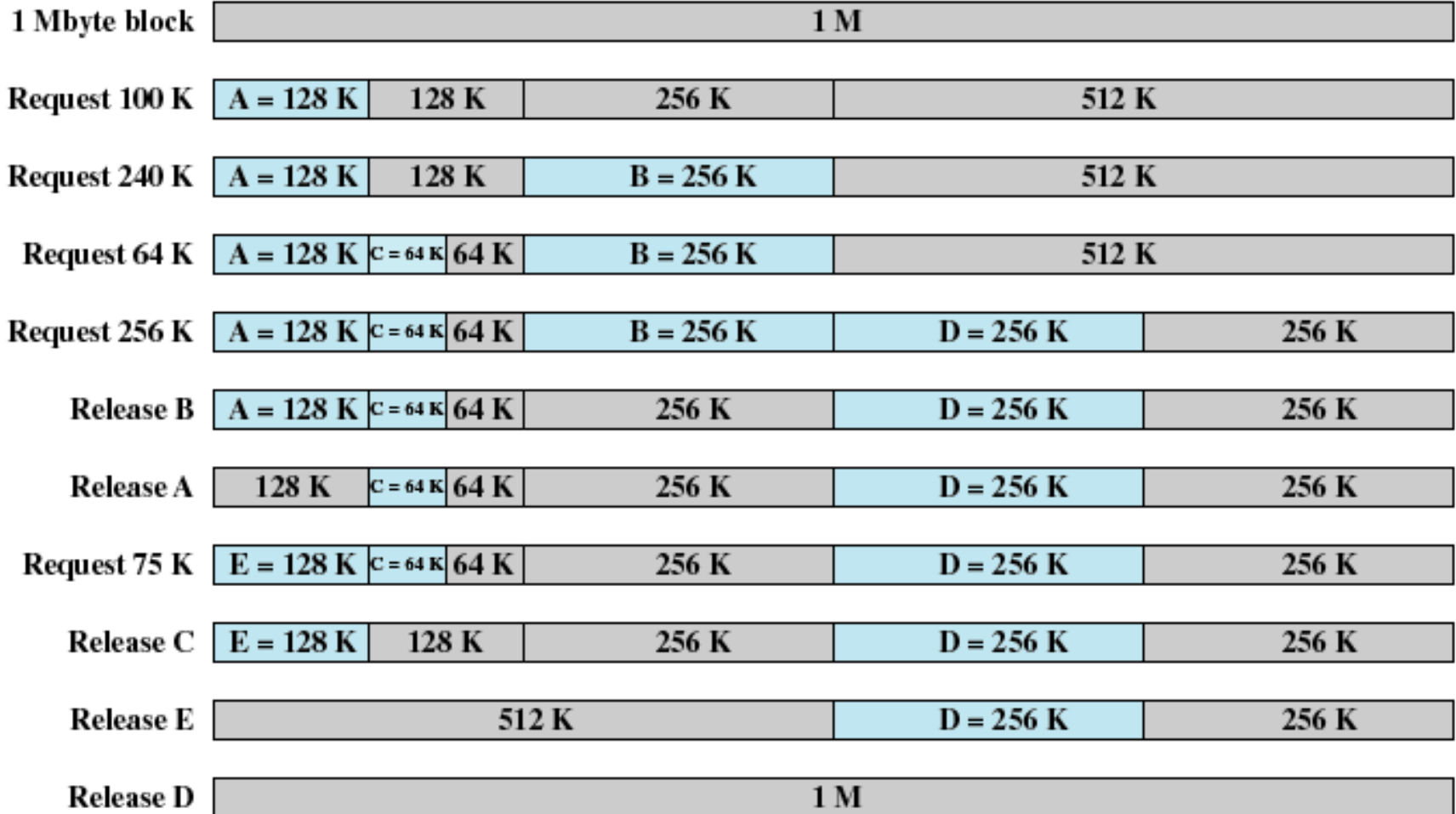
(b) After

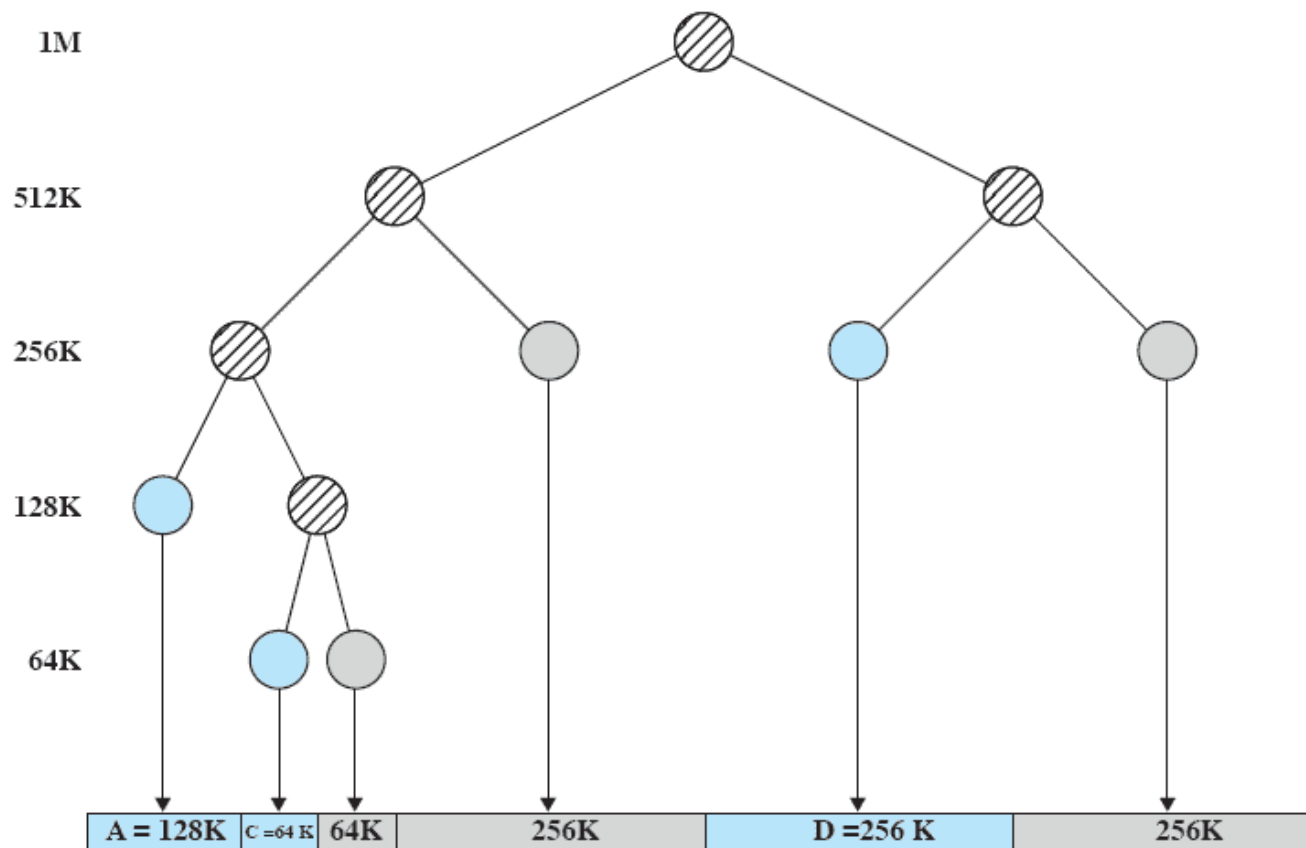
Sistem partnera (*Buddy system*)

- ✿ Celokupan raspoloživi memorijski prostor se tretira kao jedinstveni slobodni blok od 2^N
- ✿ Ako se pojavi zahtev za memorijom veličine s takve da je $2^{N-1} < s \leq 2^N$, celokupan blok se dodeljuje
 - ✦ U suprotnom blok se deli na dva jednaka bloka duplo manje veličine (partnera, *buddies*)
 - ✦ Ovaj postupak se nastavlja sve dok se ne dobije najmanji blok veći ili jednak zahtevu s

Sistem partnera - primer

Reprezentacija sistema partnera – struktura stabla

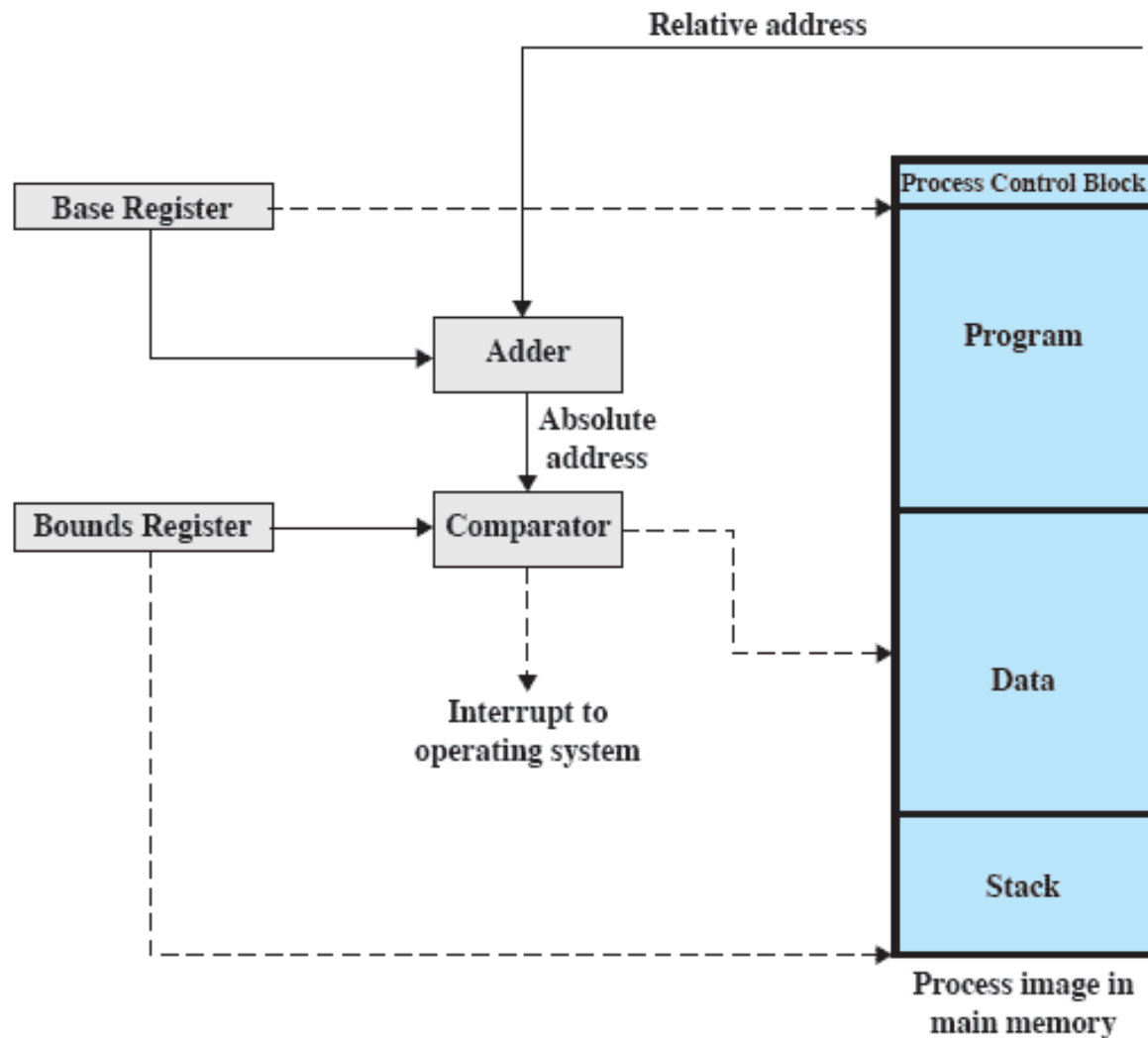

Relokacija

- ✿ Relokacija – smeštanje i pomeranje procesa u memoriji
- ✿ Kada je program (*main* funkcija, korisničke funkcije, bibliotečke funkcije, itd.) linkovan u link editoru, formira se izvršni kôd (modul) na disku sa logičkim adresama. Relokacija se može obaviti:
 - ✦ U vreme punjenja, modifikovanjem svih adresa u skladu sa memorijskom adresom punjenja (IBM OS/360)
 - ✦ U vreme izvršenja, korišćenjem **base** (relocation) i **bounds** registara
- ✿ Memorijske adrese
 - ✦ Logička adresa – referenca na memorijsku lokaciju nezavisna od stvarnog smeštanja procesa u memoriju
 - ✦ Relativna adresa – poseban primer logičke adrese koja se izražava relativno u odnosu na neku poznatu adresu, obično vrednost u CPU registru
 - ✦ Fizička adresa – adresa lokacije u glavnoj memoriji

Relokacija

Hardverska podrška za relokaciju

Nekontinualna dodela memorije

- ❖ Nekontinualna dodela memorije – logički adresni prostor procesa ne mora biti smešten kontinualno u glavnoj memoriji
- ❖ Metode nekontinualne dodele:
 - ❖ Straničenje (*Paging*)
 - ❖ Segmentacija (*Segmentation*)
 - ❖ Segmentacija sa straničenjem (*Segmentation with paging*)

Straničenje

- Adresni prostor procesa je podeljen na delove određene veličine - **Stranice** (*Page*) – Logičke stranice
- Fizička memorija je (logički) podeljena na delove iste veličine – **Stranični okviri** (*Page Frame*) – Fizičke stranice
- Veličina stranica i straničnih okvira je od 512B – 64KB (tipično 4KB)
- Veličina stranice savremenih računara može biti promenljiva:
 - MIPS (4KB-16MB), UltraSparc (8KB – 4MB), Pentium (4KB – 4MB), PowerPC (4KB), DEC Alpha (8KB), Itanium (4KB – 256MB)
- Transformisanje iz logičke (virtuelne) u fizičku adresu obavlja se korišćenjem **Tabele stranica** (*Page Table*)

Stranice i okviri

- Da bi se startovao proces veličine **n** stranica neophodno je postojanje **n** slobodnih straničnih okvira u memoriji – nema eksterne fragmentacije
- Interna fragmentacija** – u okviru poslednje stranice postoji interni fragment, jer proces (skoro) nikad ne zahteva ceo broj stranica
 - Zahtev 32128 B \rightarrow 8 stranica od 4KB = 32768
 - Interni fragment 640 B u poslednjoj stranici

Frame number	Main memory
0	A.0
1	A.1
2	A.2
3	A.3
4	D.0
5	D.1
6	D.2
7	C.0
8	C.1
9	C.2
10	C.3
11	D.3
12	D.4
13	
14	

Straničenje – tabele stranica

- Tabele stranica za procese sa prethodne slike u poslednjem vremenskom trenutku

0	0
1	1
2	2
3	3

Process A
page table

0	—
1	—
2	—

Process B
page table

0	7
1	8
2	9
3	10

Process C
page table

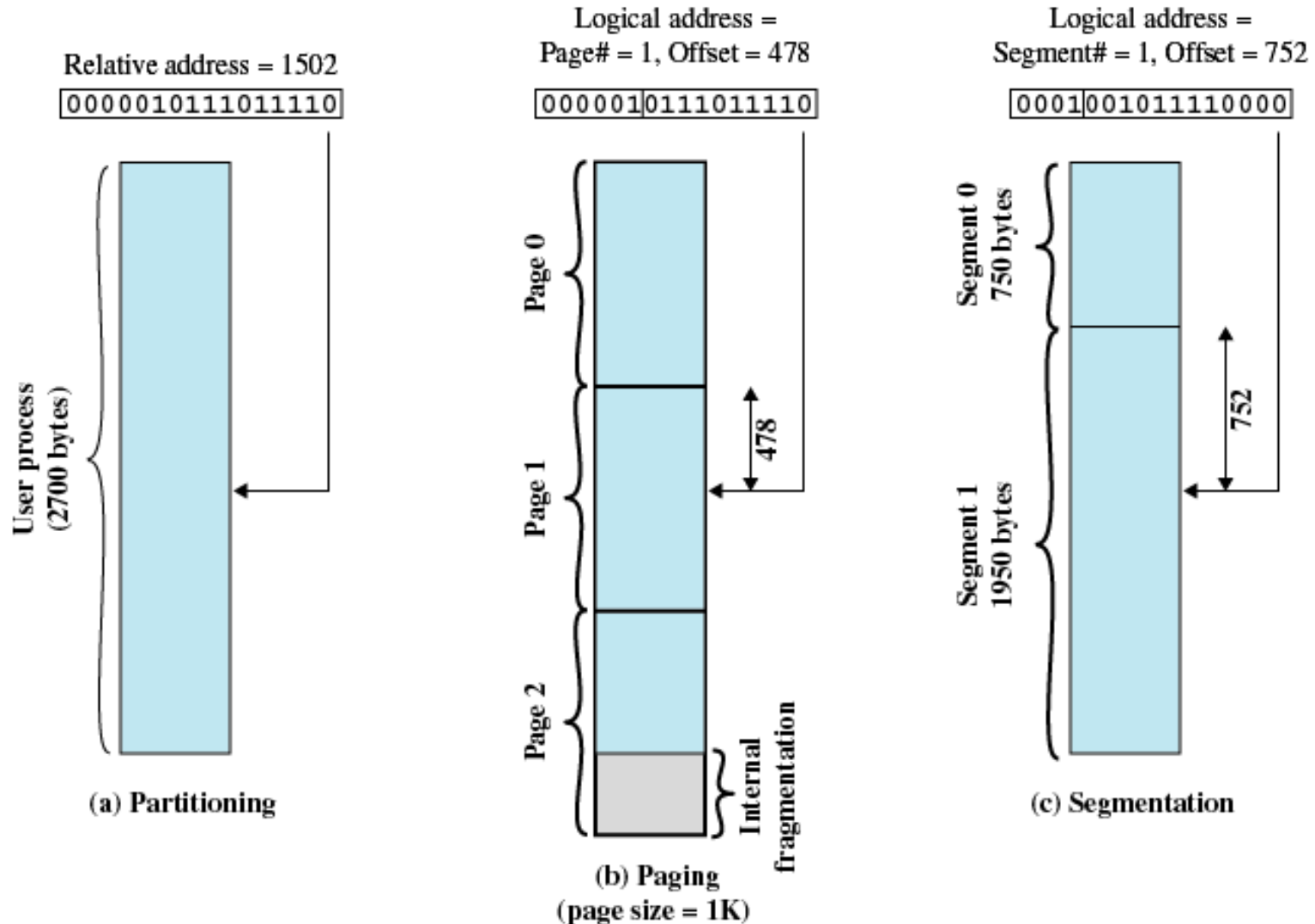
0	4
1	5
2	6
3	11
4	12

Process D
page table

13
14

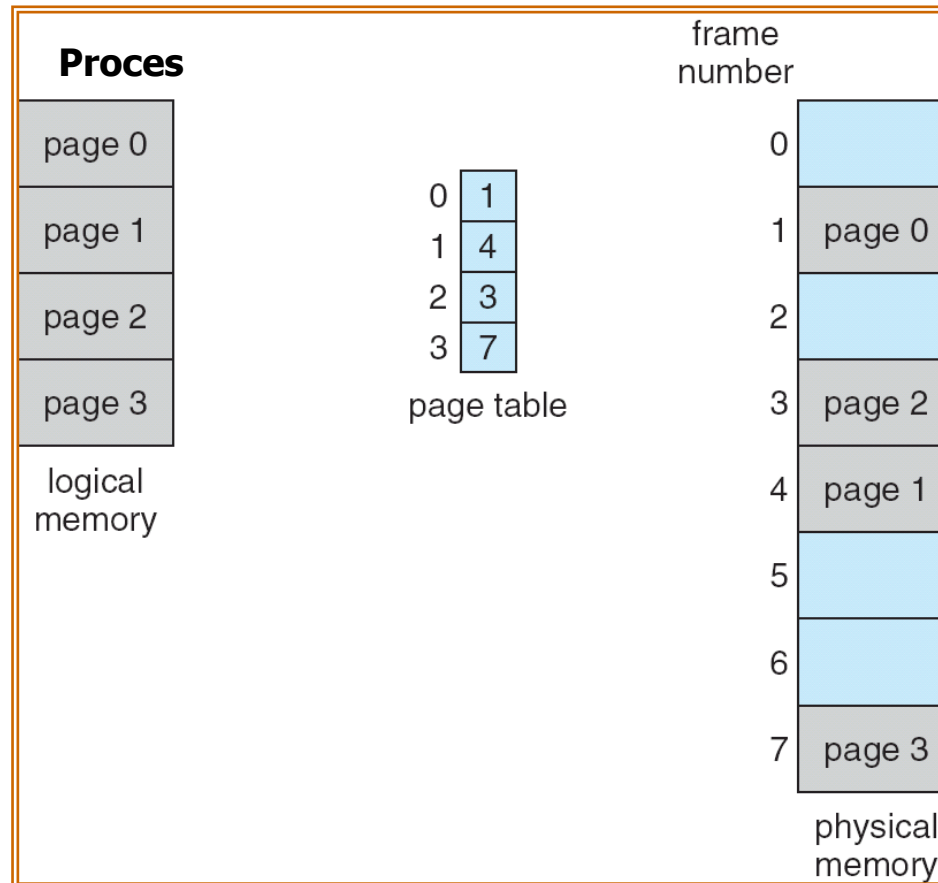
Free frame
list

Logičke adrese (primer za adresu 1502)

Straničenje – primer

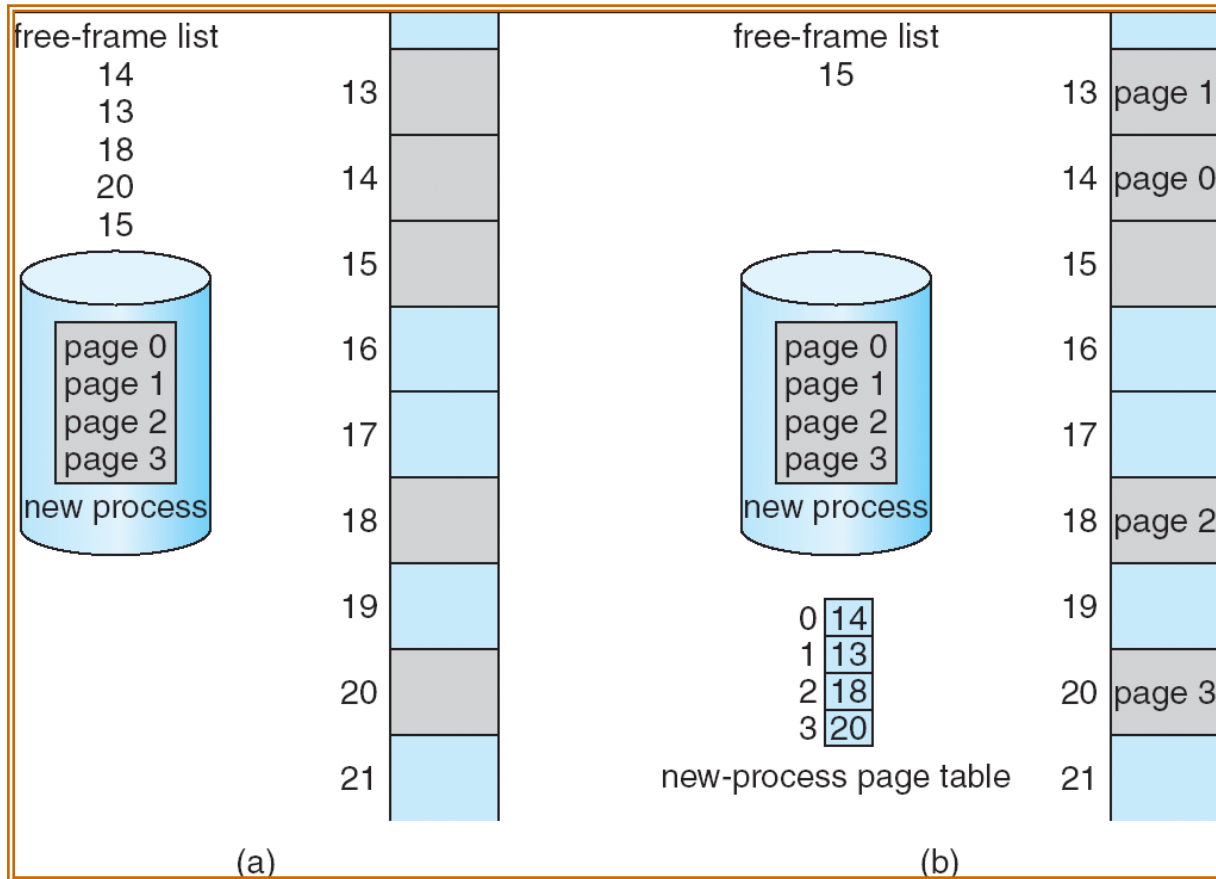
- Adresni prostor procesa sadrži 4 stranice
- Fizička memorija sadrži 8 straničnih okvira

Silberschatz, 2011

Dodela memorije straničenjem

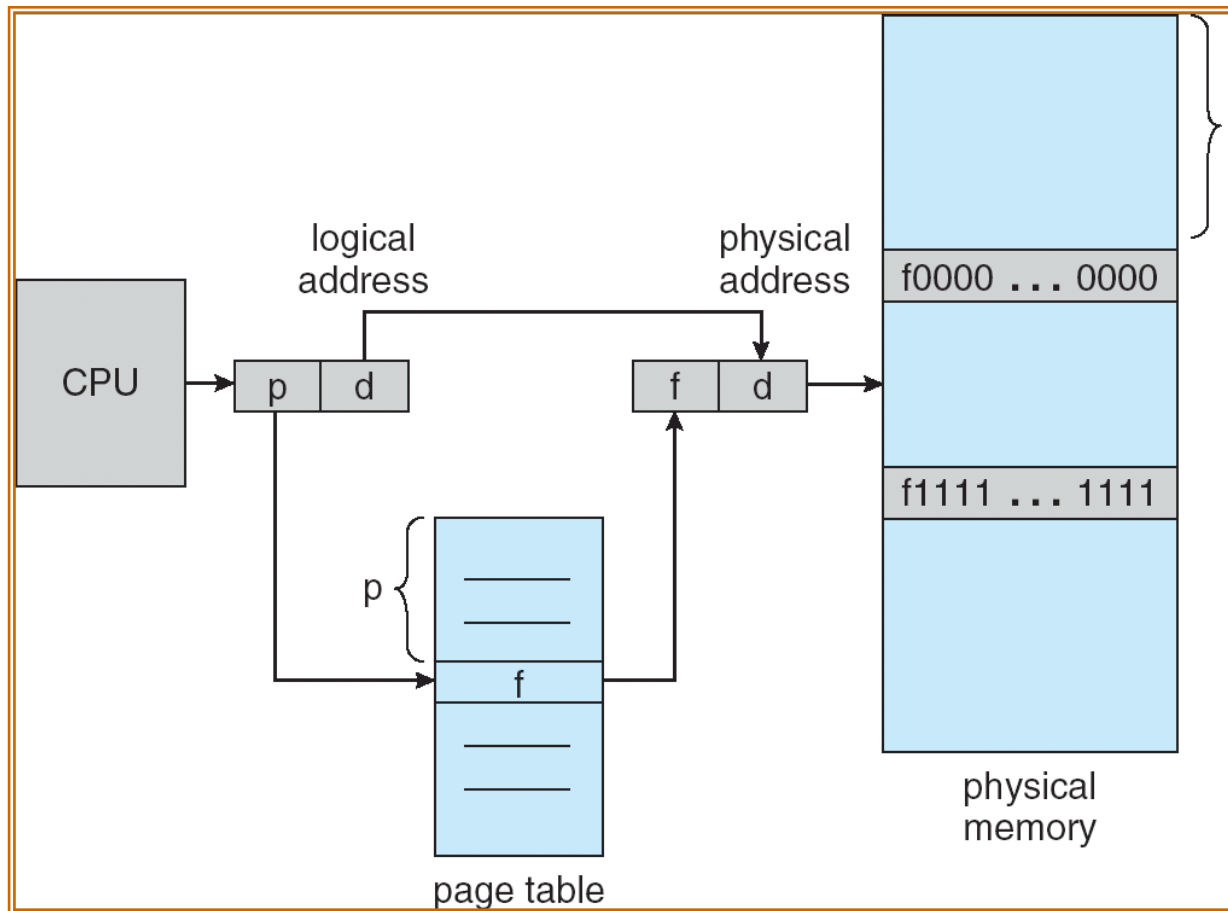
- Primer

Silberschatz, 2011

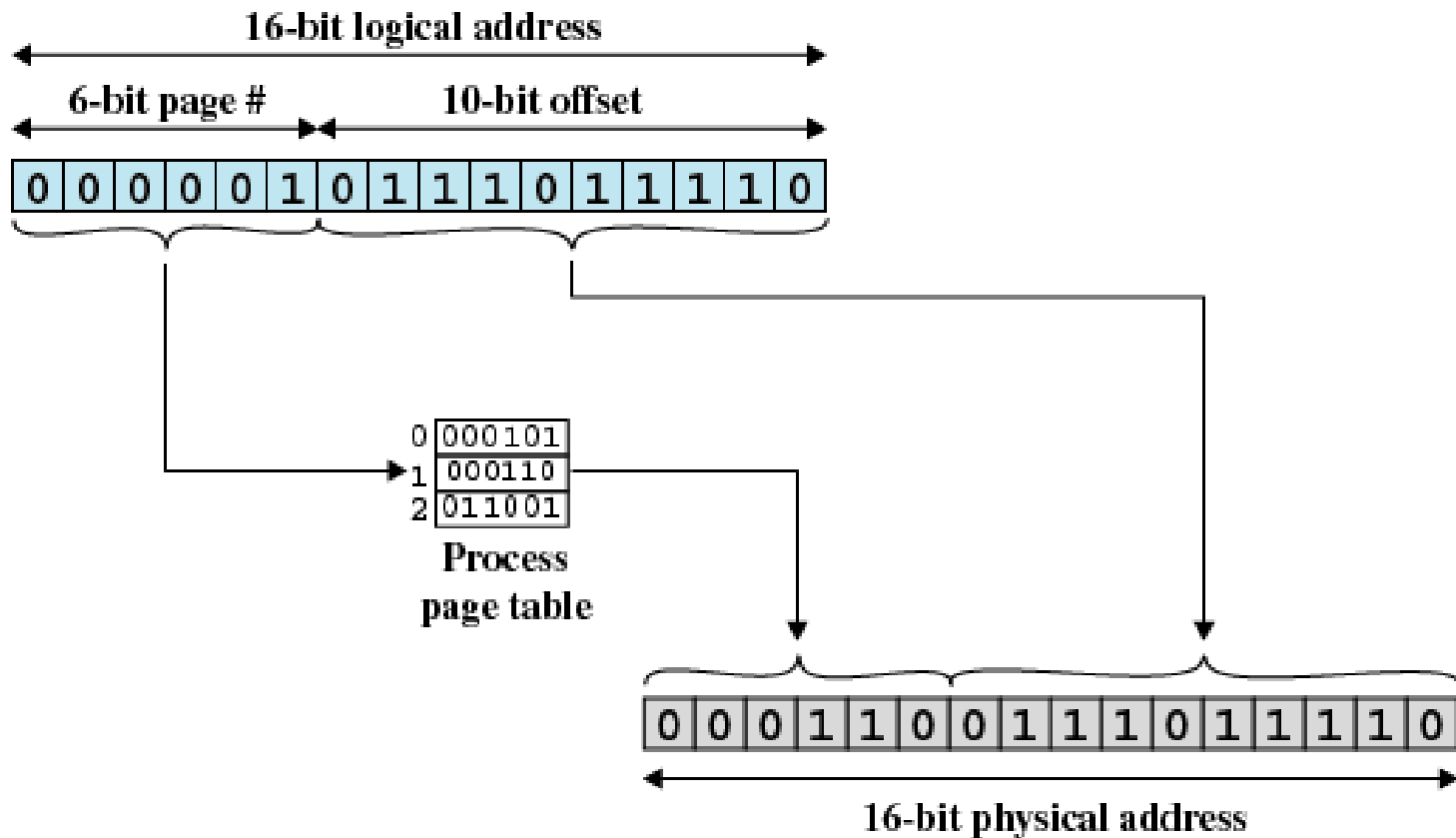
Prevođenje logičke u fizičku adresu – tabela stranica

Silberschatz, 2011

Prevođenje logičke u fizičku adresu – primer

- Stranice su veličine 1KB

Segmentacija

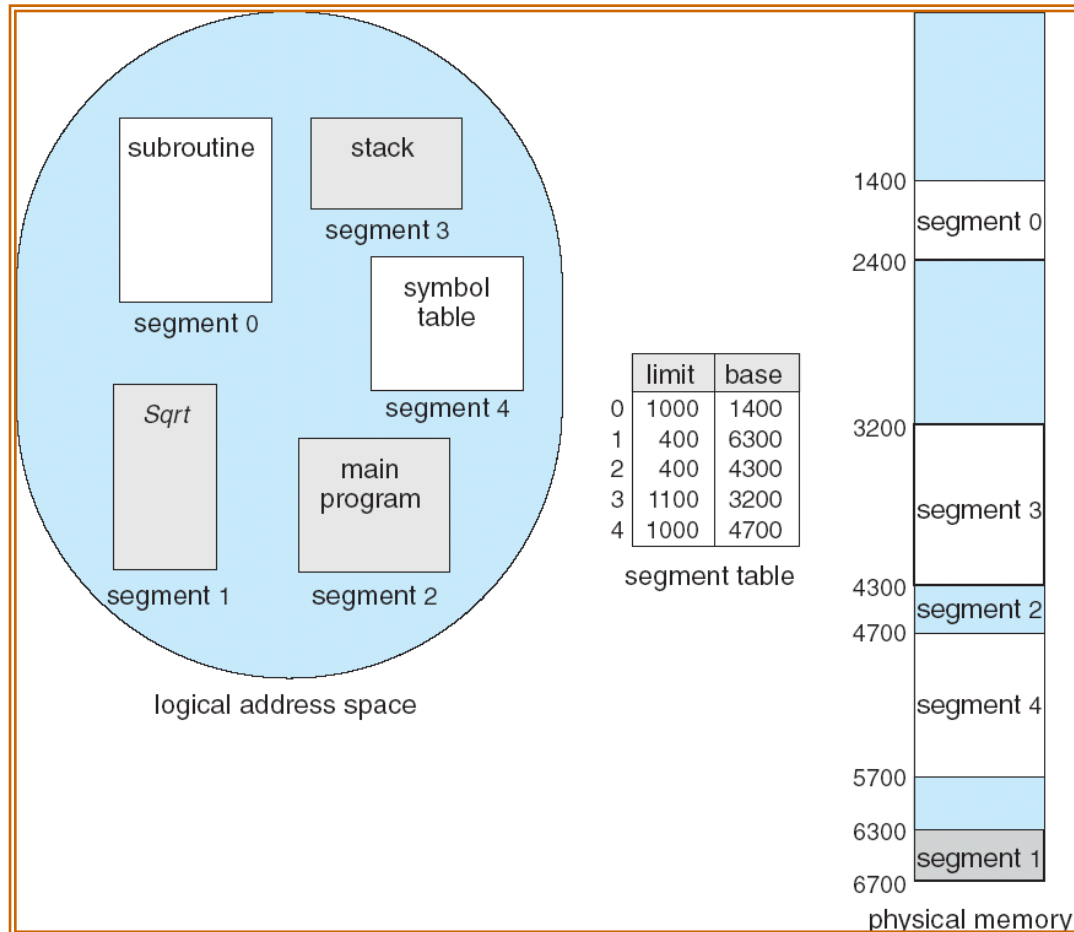
- ✿ Šema za upravljanje memorijom koja odgovara korisnikovom pogledu na memoriju u kome je program kolekcija segmenata
- ✿ Segment je logička jedinica poput: glavnog programa (*main*), procedura, funkcija, metoda, objekata, lokalnih i globalnih promenljivih, *common* blokova, magacina, tablica simbola, polja, itd.
- ✿ Svaki segment predstavlja poseban adresni prostor i sadrži linearnu sekvencu adresa, od 0 do određenog maksimuma.
- ✿ Prednosti segmentacije:
 - ✦ Segmenti mogu da rastu i smanjuju se nezavisno jedan od drugog, i da budu smešteni u nekontinualne memorijske particije
 - ✦ Svaki segment ima poseban tip zaštite u skladu sa tipom segmenta
 - ✦ Segmentacija omogućava deljenje segmenata sa procedurama i podacima između različitih procesa (deljene biblioteke – *shared library*)
- ✿ Nedostatak:
 - ✦ Eksterna fragmentacija

Implementacija segmentacije

- ❁ Logička adresa se sastoji od dva dela
<broj_segmenta, offset>
- ❁ **Tabela segmenata** – transformiše logičku u fizičku adresu
- ❁ Ulaz u tabelu sadrži:
 - ❁ **Baza** (*Base*) – sadrži startnu fizičku adresu segmenta u memoriji
 - ❁ **Limit** (*Length*) – specificira veličinu segmenta
 - ❁ **Zaštita** – specificira prava pristupa sadržaju segmenta
 - ❁ **Validnost** – da li je segment u memoriji ili na disku
- ❁ Bazni registar **tabele segmenata** – sadrži adresu početka tabele segmenata u memoriji
- ❁ Granični registar **tabele segmenata** – sadrži broj segmenata programa ili adresu završetka tabele segmenata

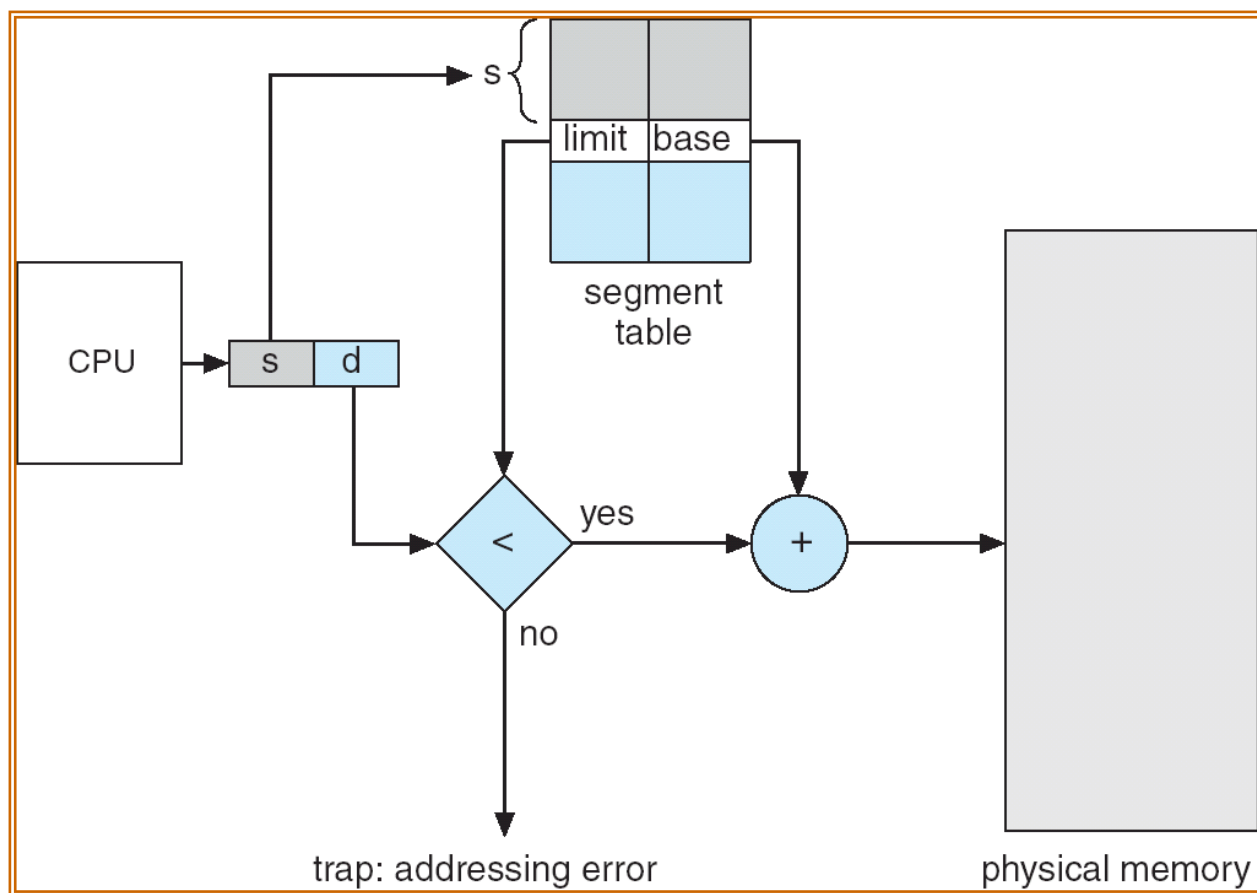
Segmentacija - primer

☛ Smeštanje u memoriju procesa sa pet segmenata

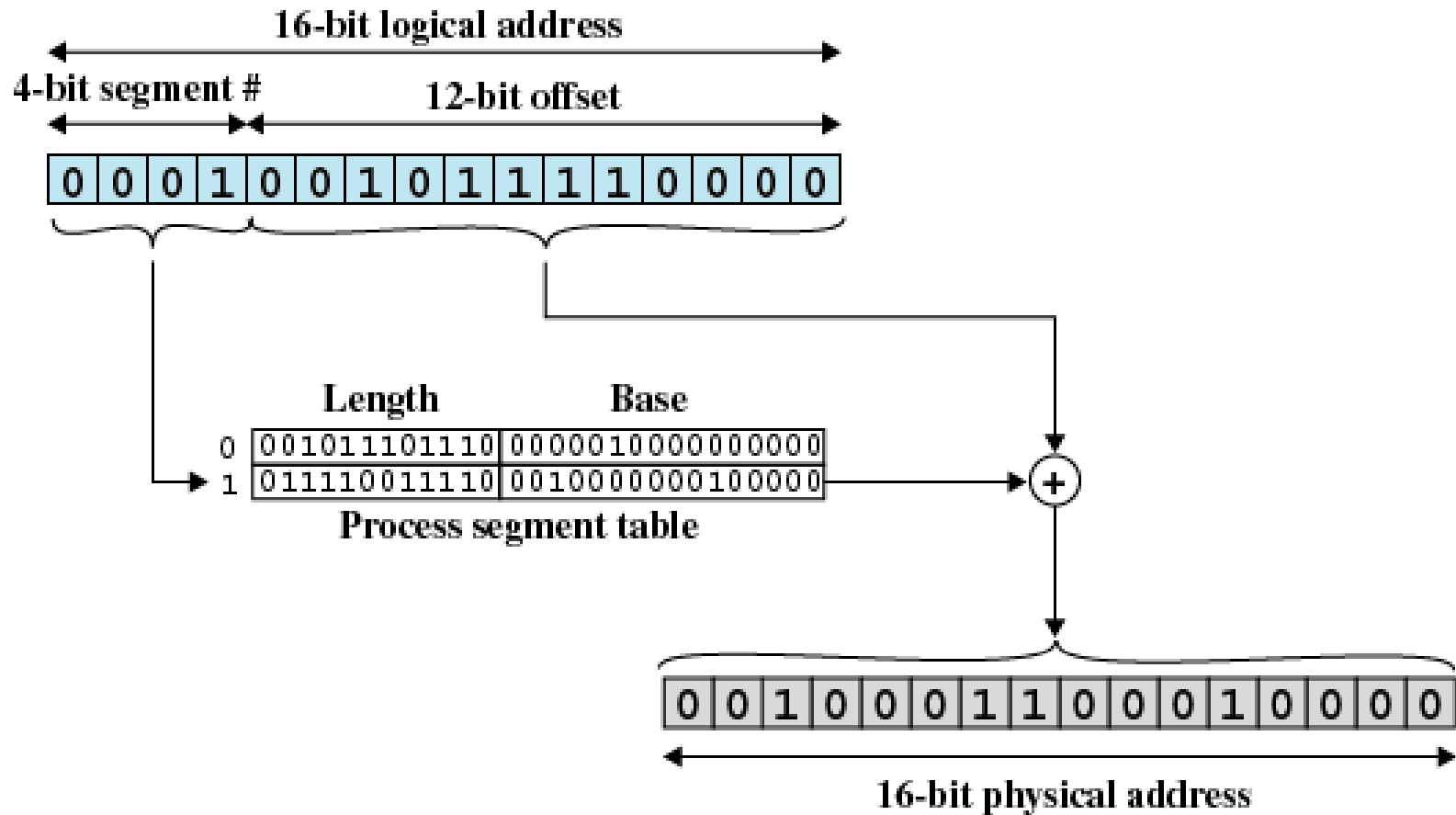
Silberschatz, 2011

Prevođenje logičke u fizičku adresu korišćenjem tabele segmenata

Silberschatz, 2011

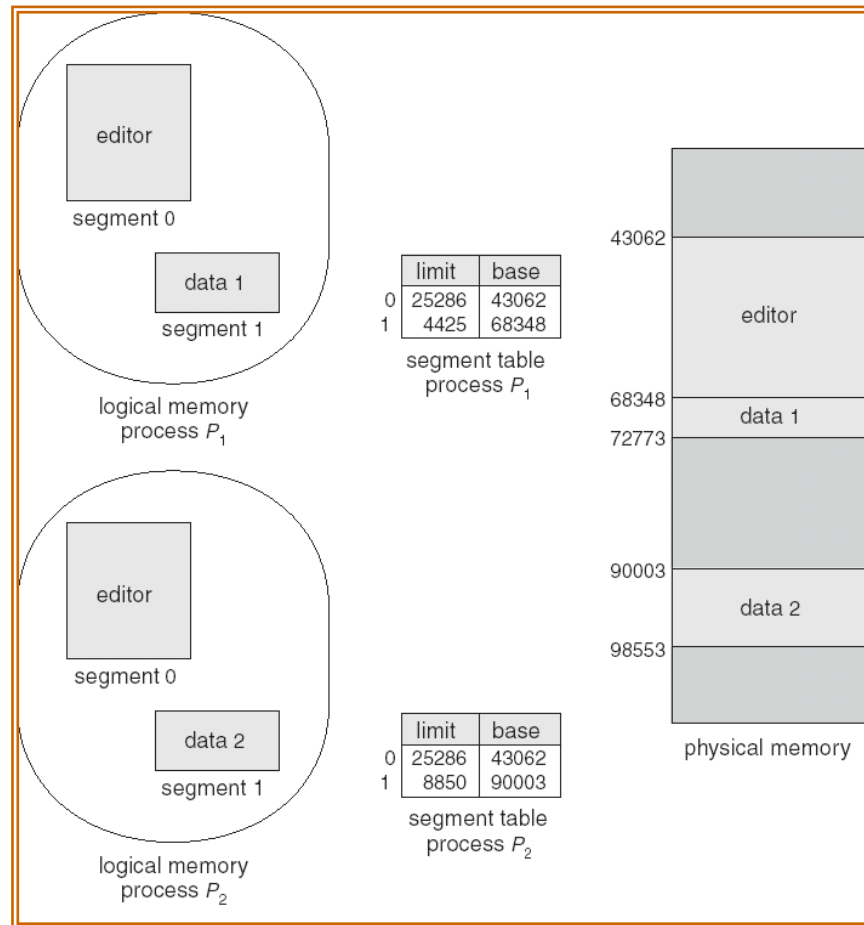
Prevođenje logičke u fizičku adresu - primer

(b) Segmentation

Deljenje segmenata

- Više procesa koristi tekst editor, tako da dele segment sa kôdom editora, dok svaki proces ima sopstveni segment sa podacima

Silberschatz, 2011

Domaći zadatak

❖ Poglavlje **7 Upravljanje memorijom**

❖ 7.8 Ključni pojmovi, kontrolna pitanja i problemi

❖ Paging & segmentation animations

❖ <https://apps.uttyler.edu/Rainwater/COSC3355/Animations>